

Electronic Cumhuriyet Journal of Communication

| ecider.cumhuriyet.edu.tr |

Founded: 2017

Available online, ISSN: 2667-4246

Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Basic Strategy And Interpretations of The Illusion of Freedom in The Digital Panopticon

İbrahim Emre Günay^{1,a,*}¹ Department of Basic English, School Of Foreign Languages, Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye

Research Article

ABSTRACT

History

Received: 26/09/2024
Accepted: 03/12/2024

In the study, it will be tried to show that transparency and information flow through digital networks, based on the development of technology made mandatory by the system, do not bring freedom to people, but only create an illusion of freedom. In other words, the transition from Bentham's panopticon to the digital panopticon will be analyzed. People are transforming intellectually in line with the system in the face of transparency policies and the constant flow of intense and fast information. Transparency, information and the necessity of making oneself constantly visible in daily life create a prison without walls, in which one lives voluntarily. Society is becoming homogeneous and people are reproducing the system by their own will, in other words, by being kept under surveillance and control through the choices they make. While choices expressing freedom on networks actually impose certain limitations, thought is made compatible with the system by being imprisoned in a world where there is no other thought. In this context, first, transparency policies and information flow will be analyzed and it will be explained that people's efforts to expose themselves or constantly make themselves visible actually lead to voluntary panopticon. At the end of the study, the digital panopticon, where people are held captive with their own will, will be examined and it will be tried to show that transparency and information flow through network technologies end freedom. This study aims to contribute both to the theoretical accumulation of intellectual studies in our country and to the literature on how freedom turns into an illusion in the context of transparency and information. The research was tried to be carried out with a qualitative approach and document analysis method.

Keywords: Communication Sociology, Communication Technologies, Digital Network, Information, Panopticon

Dijital Panoptikon'da Özgürlük Yanılsamasının Temel Strateji ve Yorumları

Süreç

Geliş: 26/09/2024
Kabul: 03/12/2024

ÖZ

Çalışmada sistemin zorunlu hale getirdiği teknolojinin gelişimi temelinde dijital ağlar üzerinden şeffaflığın ve enformasyon akışının insanlara özgürlük getirmediği, sadece bir özgürlük yanılsaması yarattığı gösterilmeye çalışılacaktır. Başka bir deyişle Bentham'ın panoptikonundan dijital panoptikona geçiş yapıldığı analiz edilecektir. İnsanlar şeffaflık ve sürekli yoğun ve hızlı enformasyon akışı karşısında sisteme uyumlu bir şekilde düşünel olarak dönüşmektedir. Şeffaflaşma, enformasyon ve insanın kendini gündelik yaşamda sürekli görünür kılmasının zorunluluğu, duvarları olmayan ve içinde gönüllü yaşanan bir hapisane oluşturmaktadır. Toplum homojenleşmekte ve insanlar kendi istekleriyle, yani yaptıkları seçimlerle gözetim ve kontrol altında tutularak sistemi yeniden üretmektedir. Ağlar üzerinde gerçekleştirilen özgürlüğü ifade eden seçimler aslında belirli sınırlamalar getirirken, düşünce ötekini olmadığı bir dünyaya hapsedilerek sisteme uyumlu hale getirilmektedir. Bu bağlamda önce şeffaflığın ve yoğun ve hızlı enformasyon akışının analizi yapılacaktır ve insanların kendilerini teşhir etme ya da sürekli kendilerini görünür kılma gayretlerinin aslında gönüllü panoptikona yol açtığı anlatılacaktır. Çalışmanın sonunda günümüzde insanların kendi istekleri doğrultusunda tutsak oldukları dijital panoptikon incelenecek ve ağ teknolojilerinin üzerinden şeffaflık ve enformasyon akışının nasıl özgürlük yanılsaması yarattığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışma hem ülkemizdeki düşünel çalışmalarının kuramsal birikimine hem de şeffaflık ve enformasyon bağlamında özgürlüğün nasıl bir illüzyona dönüştüğüyle ilgili literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Araştırma nitel bir yaklaşımla ve doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons
Attribution 4.0
International License

Anahtar Kelimeler: İletişim Sosyolojisi, İletişim Teknolojileri, Dijital Ağlar, Enformasyon, Panoptikon

^a ibrahimemregunay@gmail.com

orcid.org/0000-0003-0657-8164

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizm hem kendi içinde dönüşmüştür hem de kültürel, ekonomik, politik ve toplumsal alanları dönüştürmüştür. Toplumsal değerler, rasyonel üretim tarzı ve ekonomi politik, özellikle 1970'lerden sonra dönüşerek sonlanmıştır ve insanlar bireysel değerlerin belirleyici olduğu, gösterge ekonomi politikte temelinde irrasyonel tüketim düzeninde yaşamaya başlamıştır. Üretim kavramsal olarak kendinin ötesine geçerek yeniden üretim sürecine dönüşürken diğer tüm kategorilerde biçimsel olarak varlıklarını devam ettirmekte ancak içerikleri yeniden üretilerek sistemdeki yerini almaktadır. Artık hiçbir kavram eski anlamını taşımamaktadır çünkü sistem tüm kategorileri içerik olarak ortadan kaldırarak yerlerine kendini sürekli üretecek yeni işlemsel içerikler koymuştur. Kapitalizm ya da ikinci dünya savaşı sonrası mutasyon geçirmesi sonucu adı neo-kapitalizm olan bu yeniden üretim sistemi her şeyi kendine adapte etme amacıyla işlemekte ve dönüştürmektedir.

1950'den sonra askeriye ve sanayi arasında kurulan iş birlikleriyle geliştirilen yeni teknolojiler; siyasetin belirlenmesinde, ekonomi alanında kararların alınmasında ve gündelik yaşamın devam ettirilmesinde etkin bir role sahiptir (Kumar, 1999, s. 19-28). 1990'lardan itibaren internet teknolojilerinin gelişimi ve yayılımı, Castells ile özdeşleşen "ağ toplumu" kavramını dolaşıma sokmuştur. İletişim sistemlerinin gelişimiyle ekonomik alanın küreselleşmesi başka bir deyişle ekonominin kendini kültürel ve sosyal olarak ağlar üzerinden üretmesi ve geliştirmesi kapitalizmi dijitalleştirmiştir. Kapitalizmin mutasyon geçirerek neo-kapitalizme evrilmesinde ve yeni yaşamları biçimlendirmesinde iletişim teknolojilerinin ve ağlarının önemli bir payı vardır. Ağ toplumu kavramı insanın yaşamında özne ve nesne olarak niteliksel bir değişimi temsil eder (Castells, 2020). Teknolojinin üreticisi olan insan aynı zamanda günümüz tüketim toplumunda var oluşunu sağlamak için teknolojinin araçlarından yararlanmak zorundadır. Ağlar bütünlük içinde tüm kültürel faaliyetleri kapsamakta ve aktarmaktadır. Ağ üzerinden insanların toplanması ve iletişime geçmesi yeni bir sosyalleşme anlayışını getirmiştir ve bu bağlamda içinde yaşanan dijital dönem ekonomik, kültürel ve toplumsal yaşamda kendini oluşturan insanın düşünce ve zihinsel yapısını da sistemle uyumlu bir şekilde dönüştürmektedir.

Gündelik yaşamın yeniden üretilmesinde etkin olan dijital iletişim teknolojileri, büyük küresel kapitalist güçlerin iktidar alanlarını genişletmelerini ve geliştirmelerini sağlamaktadır. İnsanların önemli bir kısmı dijital araçlarla kendilerini üretirken aslında sistemle uyumlu birer tüketiciye dönüşmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle ağlar üzerinde ulaşılan hız, kapitalizmin gelişmesini ve yaşamın yapaylaşmasını aynı ölçüde hızlandırmaktadır. İnsanlar varoluşunu tüketerek ağlar üzerinden gerçekleştirirken sürekli oluş içinde hızla yapaylaşarak başkalaşmaktadır. Bu bağlamda sınırsız erişim, üretim, dolaşıma sokma ve tüketim zorunluluğu

kapitalizmi ve ağları aynı kültür yapısı içinde bütünlendirmektedir. Dijital teknoloji kullanıcılarının kullandıkları araçların toplumda yaygınlaşmasında kapitalist yaşamın bu aletlerin kullanımını zorunlu kılması önemli bir rol oynamaktadır. Dijital teknolojilerin gelişimi insanları teknolojiye bağımlı yaparken, onların denetimini ve kontrolünü de yoğunlaştırmaktadır. Zamanla teknik ortadan kalkarak insanlar aletlere eklenmektedirler böylece insanlar dışardan müdahaleyle dönüştürülmekte ve davranışların kendiliğindenliği yok edilmektedir. Özerklik yerini sisteme adapte olma otomasyonuna bırakmıştır.

Neo-kapitalizm toplumsal ilişkileri ağlar üzerinden ekonomik alanın üreticisine dönüştürmüştür. İnsanlar bireysel değerler doğrultusunda kendisini bir şirketmiş gibi yönetmektedir. Sosyal ilişkiler sosyal platformlarda tıklar üzerinden oluşturulmakta ve yürütülmektedir. Tüm duygular ve hisler bir tıkla ifade edilebilmektedir. Yüz yüze oluşturulan karşılıklı iletişimin yerini platformlarda ağlar üzerinden kurulan yapay ilişkilere bırakması, duyguları da yapaylaştırmakta ve işlemselleştirmektedir. Başka bir deyişle ağlar üzerinden manipüle edilebilir hale getirmektedir. İnsanların anlara odaklanması ve yaşamlarını anlar temelinde anlamlandırması ya da toplumsalın anlamını anların birbirini izlemesinden oluşturması, ağlar üzerinden sınırsız bir akışkanlığa sahip anlamsızlık üretimiyle gerçekleşmektedir.

Küresel Amerikan şirketleri özgürlük adı altında insanların internete erişimini özendirirken aslında tüketim amaçlı olarak zaman ve mekân sınırlamasını da ortadan kaldırmaktadır. İnsanlar ağlarda geçirdiği zamanla orantılı olarak gözetim ve denetim altına girmektedir ve toplum biçim almaktadır. Büyük küresel şirketler, ağlar üzerinde bilgi tekeli oluşturarak iktidarlarını daha da güçlendirmektedirler. Ağ teknolojileri sistemin kendini yeniden üretmesi için gerekli olan istatistiksel verilere ulaşmada önemlidir (Harvey, 2015, s. 109-110). Bu durumda insanlar ağları kullanarak sistemde kendilerini oluştururken, aslında şirketlerin kendileri üzerindeki iktidarını oluşturmaktadırlar. Sistem insanların önce bir ağa bağlanmasını sonrada ağda zaman geçirmesini sağlar. Bunun için iletişim teknolojileriyle insanların ağ üzerinden bilgiye ulaşması için demokrasi ve özgürlük kavramları dolaşıma sokulur ve insanlar özgürlüğü ve demokrasiyi savunarak başka bir deyişle kendilerini özgür ve eşitlikçi bir ortamda yaşadıklarını düşünerek ağda kendilerini anlamlandırır. Ancak savunulan kavramların içerikleri işlemseldir. Bu kavramların anlamı yine küresel şirketler tarafından belirlenmiştir ve onların anlayışı doğrultusunda, sistemin kendini üretmesinde engel olmayacak şekilde oluşturulmaktadır. İletişim teknolojileri kullanılarak bilgi ağ üzerinden özgürlük ve demokrasi kavramlarıyla dolaşıma sokularak aslında insanlar yerellikten koparılmaktadır ve sistem insanları önce kültürel sonra ekonomik olarak kendi içine almaktadır. Bireysel ve toplumsal düzeyde dönüşüm teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak gerçekleşmektedir. İnsan sistemin gerektirdikleri doğrultuda verimli bir tüketiciye dönüşmeli ve sistemle bütünlüştürmelidir. Bu bağlamda toplum

homojenleşmekte ve farklılaştırıcı etkenler yok edilerek toplumun tamamen düzleştirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece bütünsel bir hegemonya kurulabilecektir. Bu doğrultuda özgürlük anlayışı da farklı bir anlam kazanarak sistemin getirdiği olumlu bir sonuca dönüşmektedir. Hâlbuki sistem iletişim teknolojilerini kullanarak özgürlük yanılması yaratmaktadır.

İletişim teknolojilerinin dijitalleşmesi ve ağların yaşamın tüm düzeylerini ele geçirmesiyle, artık insanlar ağın dışında kalmaz hale gelmiştir. Ağlarda yaşam ise herkesin gözü önünde gerçekleşmektedir. Mevcut sistemin kendini muhafaza edebilmesi, insanların eş zamanlılık ve aynılık bağlamında uyumluluk göstermesini gerektirmektedir. Teknolojinin gelişimi dijitalleşme ve ağlar üzerinden insanlara sınırsız özgürlük tanımakta ancak aslında sınırsız özgürlük tam bir denetim ve gözetim mekanizmasına dönüşmektedir. Sistem insanları şeffaflığa ve kendilerini teşhir etmeye ya da sürekli görünür kılmaya zorlamaktadır böylece insanlar kendi var oluşlarını anlamlandırırken isteyerek, gönüllü bir şekilde kendilerini gözetime teslim edeceklerdir.

Olumsuzlukların hızla yok edilmesi ve aşırı olumluluğun hüküm sürmesi bize paradigma değişimini göstermektedir. Şeffaflık anlayışı iletişim, enformasyon ve görünürlüğü aşırılığıyla ilgilidir. Şeffaflık bir olumluluk toplumu olarak tüm sınırları aşındırmakta, insanı ve etrafında oluşturduğu her şeyi düzleştirerek sistemin bir parçası haline getirmektedir. Şeffaflık ötekiliği, farklılığı ortadan kaldırarak aynılığı hedeflemektedir. Şeffaflık ancak ötekinin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşmektedir. Tüm olumsuzlukların yok edilmesi iletişimin akışını hızlandırırken, bu bağlamda farklılıklar, tereddütler ya da kesinti gibi olumsuzluklar da yok edilmelidir. Dilin şeffaflığı her türlü ikircikten uzaklaşmayı gerektirmektedir. Sayı kelimeden şeffaftır. Şeffaf zaman anlatsı olmayan, ruhu alınmış, donuk bir zamandır. Örneğin insanın belleği anlatsal bir yapıya sahiptir ve kendine karşı şeffaflaşmaz. Hafızada kaydedilenler sürekli yer değiştirir ve hareket ederler ancak kayıt altına alınan veriler hep aynıdır, kendine sadıktır. Şeffaf toplumda pornografik görünürlük ile panoptik kontrol bütünleşmiştir. Denetim toplumunda dış baskı yerine insanın kendi içinden gelen baskıyla kendisini sergilemektedir. Artık özel ve mahrem alanı kaybetme korkusu yerini hayâsızca teşhir etme ihtiyacına bırakmıştır. Toplumda belirleyici olan başarı ve performans olunca, özgürlük insanın kendisini sömürmesine dönüşmüştür. Şeffaflık ekonomik alanla ilgilidir. Tüketim toplumu herhangi bir sınıra gerek duymaz çünkü herkes panoptikonun parçasıdır. Instagram, Facebook ve X başta olmak üzere tüm sosyal platformlar dijital panoptikonlardır ve bu platformlarla yapılan temas kişinin denetime ve gözetime kendi isteğiyle dâhil olmasını sağlamaktadır. Ağlarda bırakılan dijital izler kişinin kendine karşı olabileceği şeffaflıktan daha fazla şeffaflık sağlamaktadır. Özgürlük ve panoptikon iç içe geçmiştir. Günümüz toplumu panoptikonunda kontrol yalıtım ve kapatma tekniklerinin aksine ağlar üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Sistemin ortaya koyduğu şeffaf toplum, enformasyonun hızlı ve yoğun akışı ve insanın sürekli kendini görünür kılması, sınırsız bir özgürlük getirmenin aksine insanları sürekli gözetim ve kontrol ortamında hapsedmektedir. Bu bağlamda çalışmada önce şeffaflığın ve enformasyonun akışının insanların özgürlüğünü nasıl sınırladığı ya da özgürlük yanılması yarattığı açıklanacaktır. Sonrasında insanların kendilerini sürekli görünür kılma çabasının aslında şeffaflıkla ve enformasyonun akışıyla bağlantılı olarak dijital panoptikonun gönüllü mahkûmunu ürettiği ortaya konacaktır. Böylece şeffaflık amacıyla aslında herkesin aynılaştığı bir toplumda özgürlüğün sadece bir yanılmasından ibaret olduğu, insanların eskiye göre daha fazla tahakküm altında yaşadığı ancak bu durumu düşünsel olarak fark edememesinin nedenleri teknolojinin gelişmesiyle ilintili olarak ağlar temelinde gösterilecektir.

Şeffaflaşma ve Enformasyon

Şeffaflaşma ve enformasyon akışı birbirlerini tamamlamaktadır. Şeffaflaşma politikaları doğrultusunda sürekli işlemsellik ya da kurgulama enformasyonu üretirken, enformasyon da şeffaflaşmayı gerektirmektedir. Şeffaflığın ilerlemesi enformasyonun akışıyla bağlantılıdır. Şeffaflaşma enformasyonun akışının en çabuk şekilde sağlanabilmesi için her şeyin optimize edilerek, hesaplanarak ve kontrol edilerek yani işleme maruz kalarak düzleştirilmesidir. İnsanların aynılaştırılması amacıyla farklı olanın ya da ötekinin yok edilmesi sürecidir. Sürekli enformasyon akışıyla sağlanan işlemsellik ve sonucunda tüm olumsuzlukların dışarda bırakıldığı homojenleşme her şeyi şeffaflaştırırken, insanı da düşünsel olarak sistemle bütünleştirme amacıyla dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sistemin ürettiği özgürlük yanılmasının etkisinde gerçekleşmektedir. Teknolojinin gelişmesine bağlı olarak iletişim sistemlerinin enformasyonun akışını hızlandırması zamanın anlara bölünmesini sağlamıştır ve insanların bütünlükcü düşüncelerini değişikliğe uğratmıştır. Şeffaflaşma ise anlara bölünen zamanı işlemsele tabii tutmakta ve akışkanlığı üretmektedir. Şeffaflaşma ve enformasyon yaşamın tüm alanları dönüştürürken, insanların üzerinde ağları kullanarak gönüllülük esasında tahakküm kurmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde özgürlük yanılmasının ya da dijital panoptikonun oluşmasında etkin role sahip şeffaflaşma ve enformasyon akışları detaylı olarak irdelenmeye çalışılacaktır.

Her şey en hızlı şekilde akmalıdır ve bu yüzden akıntıya direnç gösterebilecek her şey düzeltilmelidir, olumlu hale getirilmelidir. Böylece sermaye, iletişim ve enformasyon sistemin gerektirdiği biçimde dönüşerek şeffaflaşabilecek ve hızla akabilecektir. Eylemin şeffaflaşması işlemselliğin hesaplanabilir, yönlendirilebilir ve kontrol edilebilir olmasıyla ilgilidir. Zaman sürekli şimdiler üzerinde kurulduğunda şeffaflaşmaktadır. Gelecek de olumlulaştırılmış olaya ya da kadere yer olmayan bir şimdije dönüşmektedir. Görüntüler direk teması ifade eden, her hangi bir derinlik ve yorumlama gerektirmeyen pornografik hale getirildiğinde şeffaflaşmaktadır. Şeyler

ise niteliklerinin sonlanıp sadece fiyatlarıyla var olduklarında şeffaflaşmaktadır. Her şey bir akış halinde şeffaflaşmaktadır ve aynılaşmaktadır (Han, 2022a, s. 16). Şeffaflığın amacı enformasyonun akışındaki hızlanmadır ve her şeyin işlemselleşmesidir.

Şeffaflığın önemi, sistemde enformasyonun dolaşım hızı ve yoğunluğunu en üst seviyeye çıkartarak hiçbir engele maruz kalmadan kendini yeniden üretebilmesinden gelmektedir. Toplum sürekli düzenlenmektedir ve sistemle bütünleştirilmektedir çünkü sistem totaliter, baskıcı bir sistem olarak kendini oluşturmaktadır. Bu baskı ve düzenleme şeffaflık adı altında ötekinin varlığına son verilerek başka bir deyişle her türlü farklılığın yok edilerek herkesin diğeriyle aynılaşması şeklinde gerçekleştirilmektedir (Han, 2022a, s. 16). Aslında şeffaflık sistemin kendini yeniden üretmesi ve mevcut yapının muhafaza edilebilmesi için bir araç konumundadır diyebiliriz. Olumluluğun zorunluluk haline gelmesinin nedeni olumsuzlukla zaman geçirmenin yerini olumluda hızlanmaya bırakmasıdır. İnsanın işlevsel olarak sistemle bütünleşmesi düzenin şeffaflaşmasına yani sürekli akışa bağlıdır. İletişim sadece enformasyonun tek yönlü, engelsiz dolaşımından oluşmaktadır. Başka bir deyişle her şey şeffaflaşmak ve olumlanmak zorundadır. Böylece hızlı ve yoğun akış gerçekleştirilebilir. Şeffaflaşma, her şeyin açıkta olması her yerin ışıklandırılmasıyla ilgilidir. Bütün bu anlatılanlar doğrultusunda, hayatı anlamlandıran belirsizlikler, kendiliğinden yok edilmektedir ve hayat düzenli bir makineye dönüşmektedir diyebiliriz. Bu bağlamda insanın da dönüşmemesi olanaksızdır.

Akışkanlığın zorunlu kıldığı sürekli olumluluk hali insanın zamanla acıyla başa çıkma ve hayatın sunduğu bir takım olumsuzluklara karşı çözüm üretebilme yetisini yok etmektedir; çünkü olumsuzluk duygusuna asla yer bırakılmamaktadır. Oysaki insanın ruhu olumsuzlukla gelişmektedir. Katlanabilme, sebat edebilme ve yaratıcılık gibi nitelikler ruhun mücadelesini ve bu mücadele içinde terbiyesini zorunlu kılmaktadır. Olumluluk toplumunda ruh yeniden düzenlenir. Örneğin, aşk tüketim ve rahatlık formülü oluşturacak şekilde düzenlenerek olumlulaştırılırken, tutku olumsuzluğu ifade etmektedir. Aşk artık olay örgüsünden uzak, anlatsız, donuk, sonucu olmayan bir uyarıya ve coşkuya dönüşmüştür. Aşkta anilik, beklenmedik durumlar gibi olumsuzluklar yok edilmiştir. Ancak aşk tam da olumsuzluğun varlığından gücünü almaktadır. Aşk aniden gelir ve insanın kontrolünün dışındadır, insanı incitir. Her şeyin olası olduğu başarı ve performans toplumunda ise her şey projelendirilmektedir. Böyle bir toplumda aşk incinme ve tutku olarak yok edilerek, sistemle uyumlu hale getirilmiştir (Han, 2022b, s. 20).

Aşırı olumluluk hali bitkinlik, depresyon gibi ruhsal bozuklukları da ortaya çıkartmaktadır. Davranışların kitlesel üretimini ve bilincin senkronizasyonunu sağlayan ve mevcut toplumsalı parçalayan teknolojiler, insanları kuşatmış durumdadır. Her şeyin ölçülüp, hesaplanabilir olması piyasanın iktidarını hegemonik bir biçime sokarken, insanın duygularını da etkilemektedir. Ayrıca toplumsal

bağlılık biçimleri kopartılarak teknoloji aracılığıyla sömürülmektedir ve bilinç düzeyinde homojen bir toplum yaratılmaktadır. Köklü toplumsal dayanışma biçimlerinin zayıflayarak erimesi, ruhsal olarak yok edici bir nihilizm üretmektedir. Özne insan kendilik olarak sonlanmaktadır ve kendini dışsal iktidara bırakmak zorunda kalmaktadır. İnsanın varoluş koşulları yavaş bir şekilde insanın kendisinden alınmaktadır. İnsan hayattan çekilmekte, sabit olan ne varsa onları yok etmekte ve kendini sistemin ürettiği enformasyonun hızına teslim etmektedir. Dijital ağlar başta olmak üzere tüm internet teknolojileri insanların birlikte yaşamaktan doğan duygulanımlarını silikleştirmekte ve bu durum insanın doğal gelişimi olarak lanse edilmektedir.

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde görülen ekonomik alt üst oluşlar karşısında Keynesçi anlayış doğrultusunda devletin müdahalelerini azaltan hatta önleyen; kapitalist anlayışı genişleterek kökleştirecek serbestleştirme, özelleştirme ve deregülasyon politikaları uygulanmıştır. Enformasyonun sistemde temel bir öneme sahip olması kapitalizmin genişlemesi ve kendini yenilemesiyle yakından ilgilidir. Enformasyon kapitalist sistemin kendi içinde dönüşüm sürecinde merkez konumdadır (Castells, 2005, s. 15). Bu bağlamda teknolojiye, üretim biçimleri ve yeniliklerde kapitalist sistemle uyumlu bir şekilde dönüşmektedir (Türkcan, 2009, s. 221). Kapitalizmin kendi içinde dönüşüm geçirmesinde ağların oluşması, enformasyonun depolamasındaki ve işlenmesindeki ilerlemeler ve merkezleştirilme önemli rol oynamaktadır (Castells, 2007, s. 487). Veri, nesnelere, durumları ve özellikleri ifade etmektedir (Ackoff, 1996). Verilerin işlenmesi; özetlenmesi ve düzenlenmesi veriyi enformasyona dönüştürmektedir (Kalseth ve Cummings, 2001). Enformasyon, verinin işlenmesi ve aktarılmasıdır (Ural, 2012, s. 537). Bu bağlamda enformasyonun üretimi ve dağıtımının düzeyi teknolojinin ne kadar geliştiğiyle yakından ilgilidir (Akıncı, 2005, s. 126). İletişim teknolojilerinin gelişimi temelinde, şeffaf bir toplumda enformasyon, üretkenlikte ve hızda artışı meydana getirmektedir. Sistem ötekiliği ortadan kaldırırken kendi içinde bir harmoni oluşturmaktadır. Farklı bir görüşü beyan etmek ya da mevcut düzenin dışına çıkabilecek olası değildir. Enformasyon elde edebilmek için gizli olan ne varsa ortaya çıkarılmalıdır. Her şeye açıklama getirilmelidir. Sistem kendisine dinamik ve canlı bir görünüş vermek amacıyla insanları hızlı ve yoğun bir şekilde enformasyon bombardımanına tutmaktadır. Ancak bu durum insan zihninde bir yanılsama oluşturmaktadır. İnsan farkına varmadan düşünsel olarak engellenmektedir. İletişimin hızı insanları anın heyecanında tutmaktadır ve insanlar sadece o ana odaklanabilmektedir. Kısaca gerçek bağlamından koparılmakta, anlara bölünerek parçalanmakta ve bütünsellik yok edilmektedir. İnsanlar anlara odaklandığında, yaşam da anlık yani bütünsellikten uzak, son derece yüzeysel ilişkilerden oluşmaktadır. Her şeyin anlık bir güvenilirliğe dayalı olması uzamı hiperleştirmektedir. Bu uzamda artık ne doğrudan ne de yanlıştan bahsedilebilmektedir; çünkü enformasyon

gerçeğin duvarını aşmıştır (Baudrillard, 2004, s. 72). Hızın sonucunda düşünce zaman kalmamıştır ve bütünsellik yok edilerek, anlam küçük parçalarda sınırlandırılmıştır. İnsanlar düşünmeyi unutmaya çok yakındır; çünkü artık düşünmemektedirler. Bugünün teknolojik koşullarında insan seçim yapma zorunluluğu içindedir; ancak seçim yaparken düşünmemektedir, değerlendirme yapmamaktadır. Seçim anlık reaksiyondan ibaret bir eyleme dönüşmüştür. Bu bağlamda yaşam bir anlatı olarak hiçbir şeyin gerçekleşmediği ama her şeyin geçip gittiği bir biçime dönüşmüştür (Virilio, 2003, s. 21).

Şimdiyi yaşamak ve anda kalmak insanın zaman anlayışını dönüştürmektedir ve sistemle uyumlu hâle getirmektedir. İletişimin hızı insanın zamansal algısını “an”dan ibaret olacak şekilde kısaltmaktadır (Harvey, 2014, s. 270). İnsan gerçek zamanın içinde yaşamaktayken şimdiye ayrıcalık tanıyordu. Bugünkü sistemde gerçek zamanın kaybolmasıyla insan şimdinin içinde tutsak konumda sadece anda yaşamaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle insanlar ağların sağladığı imkânlarla istediği şeye zaman ve mekândan bağımsız ulaşabilmektedir. Zaman ve mekân sınırlılığının aşılmasıyla yaşanan gerçeklik özgürlük yanılsamasını yaratmaktadır. İlerleme anların nicel olarak ardışık halde sıralanması üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durum aynı zamanda tarihsel zamanın olumsuzlanmasıdır. O zaman kendiliğindenlik ve yaratıcılık da tartışmalı hale gelmektedir. Ağların gelişmesi sistemin çıkarları doğrultusunda toplumsal yapıyı yönlendirmektedir (Knoke, 1996, s. 96). Enformasyon akışının ağlar üzerinden yoğun ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesi, insanları düşünmekten alıkoyarken, insanlığı tek yönlü ve dar bir görüş açısına, bir tünele hapsetmektedir (Brown ve Duguid 2002, s. 13). Bu tünelde tıpkı ağlar üzerinde elde edilen deneyimlerde olduğu gibi insan çeperlerdeki görsel alanla teması keser ve sadece gitmek istediği yönü görür ve kafasını çevirerek yan tarafta neler olduğunun farkına varamaz. Ağlarda insanın çeperle olan ilişkisinin kesilmesi olayların bağlamından kopartılmasıdır, enformasyonun akışındaki hız ve yoğunluk resmin bütününe değil sadece belirli parçalarını anlamlandırmaya izin vermektedir.

Enformasyonun artması daha iyi kararların alınmasını sağlamamıştır. Yoğun enformasyon üst düzey yargı yetisini yok etmektedir. Enformasyonun azlığı daha fazla enformasyon elde etmemizi sağlamaktadır. İnsan için dışarda bırakma ve unutmaya hali olumsuzluk gibi görünse de üretkenlik sağladığı pek çok kere görülmüştür. Enformasyon boşluğa izin vermemektedir oysaki düşünce boşluğa gerek duymaktadır. Boşluğun olumsuzluğu mutlak var olmak zorundadır ki hayat hareket halinde canlılığını koruyabilsin. Örneğin, pornografi aşkın görme alanında boşluk bırakmamasıdır. Hesaplama ise düşüncenin bilgi de boşluk bırakmayarak bozulmasıdır (Han, 2022a, s. 19). Enformasyonun artışı ise sürekli olumluluk bağlamında kendini anlamdan yoksunlaştırmıştır. Hakiki olan içinde olumsuzluğu barındırır, yapay olan ise sadece olumluluğu kendinde toplamıştır ve böylece olumluluk bir nevi urlaştırılmıştır, yoğunlaştırmıştır (Han, 2022a, s. 23). Bu bağlamda şeffaflık ile hakikat farklı kavramlardır. Aşırı

enformasyon ve iletişim hakikate ulaştırmamaktadır. Aksine, enformasyon yoğunlaştıkça hakikatten uzaklaşmaktadır, anlamsızlığa doğru gidilmektedir çünkü diyalektik sonlanmıştır. Diyalektiğin sonlanması, anlamın ölmesi demektir. Dil şeffaflıktan yoksundur çünkü ayrıcalık içermez ve sürekli bir belirsizlik muhteva etmektedir. Anlama hali aslında anlamama, her uzlaşma ise ayrılık ifade etmektedir. Bu bağlamda enformasyonun şeffaf olması dilin doğallığından koparak, yapaylaşması zorunluluğuna ya da dilin işlemselleşerek mekanik hale dönüşmesine de yol açmaktadır ve böylece insan düşünsel olarak sistemin çıkarları doğrultusunda kontrol edilebilecek ve kurgulanabilecektir.

Kapitalist elitlerin gücünün ağ teknolojisi üzerinden enformasyonun kontrolüyle yakından bağlantısı vardır. Nitekim iletişim araçlarının mülkiyetinin ellerinde olması da kendi çıkarları doğrultusunda enformasyonun üretimi ve dolaşımını kontrol etme amacı taşır. Elitler insanları internet teknolojilerinin sınırları içinde tutarak iktidar kurmaktadır. Enformasyon rejimi; algoritma ve yapay zekâ kullanılarak enformasyonun hayatın tüm alanlarında tahakküm kurmasıdır (Han, 2022c, s. 7). Artık iktidarı belirleyen, üretim araçlarına sahip olmak değil, insanları düşünsel olarak yeniden üretimini sağlayacak ya da kurgulayacak enformasyona ve enformasyonu teknoloji aracılığıyla kullanma potansiyeline sahip olmaktır. Ağlar üzerinden gerçekleştirilen yaşamın kontrolü kolaylaşmakta, her şey izlenebilmekte ve insanların düşünce biçimleri dönüştürülmeye çalışılarak kültürel bir hegemonya kurulmaktadır (Yengin, 2012). Ağ sistemleri insanı dönüştürmekte ve sisteme entegre etmektedir. İnsanın en temel ihtiyaçlarından biri ötekiyle kurulan ilişkidir çünkü içinde insana özgü bir duygusallık ve kendiliğindenlik vardır. İnsan diyalektik mücadele içinde karşısındakile iletişimde bulunduğu ölçüde kendi insani oluşunu muhafaza edebilmektedir. Ağlarda kurulan ilişkilerde sevinç, keder, dostluk ya da şefkat gibi duygular yerlerini kendi simülasyonlarına bırakmaktadır. Yapay olarak ihtiyaçlar ve istekler üretilerek insanlar sistemle uyumlu hale getirilmektedir. Yüksek performans gösterme ve başarılı olma zorunluluğu karşısında insanlar kendi iç sesleri yerine dışsal reçetelere ya da yeni yaşam modellerine bağımlı hale gelmişlerdir, önceden belirlenmiş sistemin işlevlerini yerine getirmektedir.

Kapitalizm teknolojiyi kullanarak insanları sistemle bütünleştirirken, rasyonaliteyle yaşamlarını biçimlendirmektedir. Yaşam rasyonelleştikçe insan tutsaklığını hissedememektedir; çünkü insanlar sistemle uyumlu bir şekilde dönüştükçe duyguları, hisleri ve bilinci matematiğin bir parçası olmaktadır. Rasyonelleştirme dünyanın sayılarla ifade edilmesidir. Bu durumda hayal etme edimi öldürülmektedir. Teknoloji sayesinde hayaller enformasyon yüklü hale gelmiştir. Tercih etme özgürlüğünün artmasıyla arzu da rasyonelleşmektedir ve bilinçli bir şekilde oluşturulmaktadır. Bugün insan çok fazla hayal kırıklığına uğruyorsa, bu durum hayal gücünün yapay bir şekilde zenginleştirilmesiyle ya da kurgulanmasıyla ve kişinin arzuladığı niteliklerin değişmesiyle ilgilidir. Hayal gücü pazar ve pazarın

belirlediği kültür endüstrisi tarafından belirlenmektedir. Özne sürekli sistem doğrultusunda zorunlu olarak seçim yapmaktadır ve seçiminde ne arzulanacağı da belirlidir; çünkü sistem aynı zamanda kendini yeniden üreten insanı sürekli eğitmektedir. Arzu da tıpkı özgürlük gibi kendisinin ötesine geçerek dönüşmüştür (Han, 2022b, s. 41). Matematik, kurallar bütününde hesaplamaya dayalı sonuç elde etmeye çalışması nedeniyle yaşamın dışına çıkmaktadır başka bir deyişle yaşam dünyasının amaçlılığı içinde çalışmamaktadır. Sistem insanın davranışını, ağlar üzerinden biyometrik çalışmalarla enformasyona dönüştüren teknikler kullanmaktadır. Böylece sistem kendini uyumlu bir şekilde yeniden üretecek insanı oluşturmaktadır. Yapay zekâ, sinir bilim, nesnelerin interneti gibi teknolojik yenilikler insanın varoluşunu yeniden biçimlendirmektedir. Nesnelere kendi kendilerine iş yapabilmektedir ve teknolojik araç ve ağların üzerindeki veri akışıyla dijital hizmetler, insanlar tarafından sağlanan geri bildirimlerle kendini sürekli düzenlemektedir. Buna göre insanın düşünce yapısı da teknolojinin gelişmesiyle orantılı olarak, enformasyonun dağılımıyla uyumlu bir şekilde dönüşmektedir. Akıllı ortamlarda her şey daha insan düşünmeden yapılabilecektir. Düşünce insanın kendi kontrolünden çıkmaktadır, kendi içsel dünyasından kovulmaktadır. Şirketler kendi stratejileri doğrultusunda yaydıkları enformasyonla kendi iktidarıyla uyumlu uysal bireyler üretebilecektir. Biyofarmakoloji ve nöropazarlama gibi alanlar insanların dönüştürülmeleri çalışmalarını göstermesi açısından önemli örneklerdir. Bütün bu yenilikçi çalışmalar öncelikle ordu ve güvenlik sonrasında bankacılık alanlarında denenmektedir. 5G ağlar, uydular bütünleşik olarak tam bir iktidar kurmayı elverişli hale getirmektedir. Emeksiz büyük servetler yeni güçlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Küresel finans ve savaşların etkili olmasını sağlayan ağlar üzerinden kendini gerçekleştiren akıllı teknolojilerin gündelik yaşama etkisi, tüm insanların yararına idealist bir yaklaşım içinde olması beklenemez. Bilim, kapitalizmin insanı ve doğayı kendine uyumlamasını sağlayan bir bilime dönüşmüştür ki kapitalizm bilimi de kendine uyumlandırmıştır diyebiliriz. Bilim ordu ve şirketlerin sömürmesine dönüşmüştür ve sonucunda bilim kendi ilkelerini kaybetmiş, kendini sonuçlarla tanımlamaya başlamıştır. Amaç, daha fazla kazanmak ve dolayısıyla daha fazla iktidar kurmak için gerekli olan icatların icat edilmesidir (Crary, 2023, s. 83). Yanılsamanın bütünüyle ortadan kaldırılması hedeflenirken, insanlarda yapaylaşarak homojenleşmektedir.

İnsan kendini sürekli yeniden üretmek zorundadır. Kimlik meta haline gelmiştir ve insan tükettikçe var olmaktadır. Ağlar üzerinden yapılan alışverişler, ihtiyaçların duygular üzerinden yönlendirilmesi ve tüketim odaklı sürekli değişen yaşam biçimlerinin dayatılması insanın yaşamını dönüştürmektedir (Timisi, 2016). Özgürlük artık eylemde bulunmak değildir, ekran üzerinde tıklamak, beğenmek, paylaşım yapmaktır. Özgürlük parmakların ucuyla dokunma özgürlüğüne dönüşmüştür. Artık düşünce ya da direnç yoktur. Parmak ucu, tüketicinin tercih yapmak amacıyla kullandığı bir iletişim aracına

dönüşmüştür. İktidar enformasyonu biçimlendirdikçe, toplumu da biçimlendirmiş olmaktadır. Ağlar üzerinden insanların eylemleri başka bir deyişle tıkları birer istatistiki veriye dönüşerek gözlem unsuru olmaktadır. Ancak bu durum kimsenin sınırlaması olmadan demokratik bir ortamda ve çoğulculuk temelinde özgür bir şekilde gerçekleşmektedir. İktidar demokrasiyi sistemin gerektirdiği doğrultuda dayatmaktadır çünkü demokrasi ve özgürlük adı altında kapitalizm her ülkeye, bölgeye ve eve hatta en mahrem alanlara kadar girebilmektedir. Örneğin kapitalist Amerika'nın istila ettiği ülkelere demokrasi getireceğini söyleyerek girmesi bu bağlamda oldukça anlamlıdır.

Teşhircilik ve Optimizasyon

Şeffaflaşma ve enformasyonun yoğun ve hızlı akışı sistemin yeniden işlemsel olarak üretilmesi amacı taşımaktadır. Bu bağlamda şeffaflaşma ve enformasyon temelinde saklı olan her şeyin açığa çıkarılması ya da insanın sürekli olarak kendini görünür tutmasının zorunluluğu, sistemin kendi varlığını güçlenerek devam ettirmesi için kurduğu bir tahakkümün sonucudur. Ancak bu tahakkümde insanlar gönüllü olarak kendilerini ışıklandırarak açığa çıkarmaktadırlar. Şeffaflaşmanın ve enformasyonun hiçbir engelle karşılaşmadan akması, insanların kontrol edilebilmesinde ve sistemle uyumlandırılmasında stratejik bir araçtır. Nitekim şeffaflaşma ve enformasyon bütünlüğünün sonucunda insanlar kendilerini isteyerek görünür kılmaktadır ve Bentham'ın panoptikonunun aksine insanların ağlar üzerinden kendilerini saklamadıkları dijital bir panoptikon ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde şeffaflık ve enformasyon akışının beraberinde ortaya çıkan sürekli optimizasyon, temelinde insanların kendilerini teşhir etmeleri özgürlük yanılması ya da dijital panoptikonu oluşturan etken stratejilerden olması nedeniyle irdelenecektir.

Teşhir etmenin yani saklı olan her şeyin açığa çıkarılmasının yarattığı ilk sorun özgürlük yanılmasıdır, diğer bir sorun ise hayal gücünü yok etmesidir. Belirli olan değil, belirsiz olan özgürlüğe anlam katmaktadır; ancak sistem her şeyi belirlemeye çalışmaktadır ve bu durumu özgürlük olarak sunmaktadır. Ayrıca beden sürekli optimize edilerek sergi değeri kazandırılmaktadır. Böylece bedenin görünür kılınması sistemin istediği doğrultuda zorunlu hale getirilmektedir. Ancak bu zorunluluk sistemin sağladığı özgürlük yanılması sonucunu olarak gerçekleşmektedir ve insanlar kendilerini gönüllü olarak ışıklar altında aydınlatmaktadır.

Teşhirciliğin gündelik yaşamda insanın kendini anlamlandırmasında zorunlu bir unsura dönüşmesi sonucu her özne aynı zamanda bir nesnedir. Teşhircilik toplumu pornografik bir toplumdur; başka bir deyişle her şey açıkta, ışıklar altındadır. Gizli olan ne varsa açığa çıkarılmalıdır ve akışkanlığın sağlanabilmesi için hiçbir şekilde gizli ya da sır kalmamalıdır. Bu durum özgürlük yanılması üretmektedir. Aslında şeylerin kendine özgürlüğü kapitalizm tarafından yok edilerek sisteme eklenmektedir. Şeyler görünürden daha görünür olduklarında "müstehcenlikte" kaybolmaktadırlar.

Hâlbuki saklı olanın olumsuzluğu arzuyu harekete geçirir ve hazzı yoğunlaştırır çünkü belirsizlik hâkimdir.

Ayrıca şeffaflık ya da her şeyin açığa çıkarılması şeylerin cazibesini yok etmektedir ve böylece hayal gücünü de öldürmektedir. Hayal kurabilmek önemlidir çünkü bir kendilik etkinliği olarak elde etme ve keyfini çıkarma etkinliklerini içermektedir. Cazibenin kendini muhafaza edebilmesi için en yakınımızda olan kişinin bile belirsizlik içermesi, gözlemlenemeyen bir yanının olması gerekmektedir. Hazzı derinleştiren hayal gücündeki derinliktir. Dolaysız, doğrudan zevk ise pornografidir, hayale ya da anlatısal yollarla izin verilmez. Dolaşıma sokulan net resimler hayal gücünü yok etmektedir çünkü hayal gücü şeffaflığın aksine belirsizlik ister ve sınırların olmadığı alanlarda ortaya çıkmaktadır. Şeyler saklı oldukları yerden açığa çıkarıldıklarında zihinde tazelenirler ve olumlu bir hâl alırlar. O zaman bir şeyin saklı olması ya da gizlenmesi öğrenilmesi için mâni değildir. Gizli olana ulaşmanın verdiği coşku güçlüdür; çünkü insan bir şeyi keşfettiğinde aslında saklı olanı ortaya çıkarmaktadır ve bu durum haz dolu bir ifşa halini almaktadır. Enformasyon ise çıplaktır ve önüne çıkan her şeyi düzleştirerek üzerinde akış sağlar, diğer bir deyişle yavanlaştırır, aynılaştırır.

20. yüzyılın sonuna doğru beden, sergilenmesi ve sömürülmesi için sürekli optimize edilmesi gereken bir nesneye dönüşmüştür. Sergi değeri kendini güzellik üzerinde oluşturmaktadır. Güzel ve fit olmak zorunluluk haline gelmiştir. Görünür olan, teşhirde olan mutlaklaştırılmıştır. Beden artık kendi için başka bir deyişle sergilenmek için değerlidir, kendinin zevkini çıkarmaktadır. Acı anlamını kaybetmiş ve olumsuz bir nitelik kazanmıştır. Performans öznesi disiplin öznesinden farklılaşmıştır. Emirler, yasaklar yerlerini optimizasyona bırakmıştır. Disipline edici mekânların yerini, yoga merkezleri, spor salonları gibi mekânlar almıştır. Optimize etmenin en bilinen yolları yaşam koçluğu, kişisel gelişim seminerleri, zihinsel çalışmalar gibi aktivitelerdir. Amaç kusursuz bir şekilde insanın kendini gerçekleştirmesidir. İnsan her anlamda sistemin gerektirdiği şekilde görünür olmalıdır, beden ışıl ışıl parlamalıdır. Görünürlük mutluluğu da beraberinde getirmektedir. Mutluluk söylemi optimizasyonla bağlantılı hale gelmiştir. Kişinin özgür biçimde kendini gerçekleştirmesi ya da optimize etmesi, iktidarın insanları köle gibi çalıştırmak ve sistemi yeniden üretmesi için çaba göstermesini gereksiz kılmaktadır çünkü kişi kendi kendini özgürlük yanılsaması içinde sömürerek iktidarı yeniden üretmektedir (Han, 2023, s. 21). Bu sömürünün sonucu ise sürekli depresyon halidir. Neo-liberal düzen insanı tüketen bir düzendir çünkü gündelik yaşamda var olabilmek optimizasyonu zorunlu kılmaktadır ve bu zorunluluk insanı zihinsel çöküşe götürmektedir (Han, 2022d, s. 38). O zaman özgürlük yanılsaması içinde sürüklenmek itaatkâr olmaktan daha fazla yıkıcıdır denilebilir.

Kitle iletişim araçları teknolojinin gelişmesiyle dijitalleşmiş, enformasyon akışı yoğunlaşarak hız kazanmıştır. İnsanlar dijitalleşmenin sonucunda bir araya gelerek daha çok görünür olmak amacıyla başka bir deyişle varoluşlarını anlamlandırabilmek için yaptıkları tüketim

faaliyetleriyle ağlarda zaman geçirmeye başlamışlar ve ürettikleri ve tükettikleri enformasyonla gözetleyen ve gözetlenen bir topluluğa dönüşmüşlerdir. Enformasyon üzerine kurulu toplumlar dijitalleşmenin sonunda gözetim toplumuna doğru dönüşmüştür diyebiliriz. Ağlar üzerinde serbestlik özgürlükçü bir ortamla ilintili olarak olumlansa da aslında herkes panoptikonun tutsağı olmaktadır (Çaycı & Çaycı, 2016, s. 159). Sistem, değişime dayalı, perspektifsel ve panoptik bir anlayışı yürürlüğe sokmuştur (Stratton, 2002, s. 85). Bu durumda zaman ve mekân sınırlamaları buharlaşmıştır ve insanlar bedensiz enformasyona dönüşmüştür. İnsanlar dijital ağlarda panoptik bir alanda kendilerini gerçekleştirmektedir.

Dijital Panoptikon

Şeffaflık enformasyon toplumunun zorunlu bir sonucudur. Enformasyon toplumu aynı zamanda şeffaflık toplumu olarak kabul edilebilir. Şeffaflık sayesinde enformasyon tüm sınırları aşmaktadır. Dijital hapishanede ise herkes özgürlük içinde şeffaflaşmıştır. Zincirleri iletişim yoluyla enformasyon üretimi ve akışı oluşturmaktadır. Akıllı uygulamalar, arama motorları, sosyal platformlar, insanların ayrılmaz birer parçalarına dönüşmüştür. Gözetim gündelik yaşamda kolaylaştırıcı etki sağlamasının sonucunda içselleştirilmiştir. Dijital hapishane akıllı konfor alanı oluşturmaktadır ve böylece iktidara karşı hiçbir direnç oluşmamaktadır (Han, 2022c, s. 12). Baskı ve komuta yerini dürtmeye bırakmıştır.

Panoptikon mimari bir yapıdan ziyade toplumun denetimiyle ya da disipline edilmesiyle ilgili bir sistemin işleyiş mekanizmalarını ortaya koymaktadır. Panoptikon insanların belirli kurallar temelinde dönüştürülmesi ve biçimlendirilmesi amacıyla sürekli gözetim altında ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla ıslah edildiği bir iktidar şeklidir (Foucault, 2000, s. 237). Foucault'da gördüğümüz gözetleme ve cezalandırma, yerini günümüzde motivasyona ve optimizasyona bırakmıştır. Neo-liberal koşullarda tahakküm, özgür ve sınırsız bir iletişimden oluşmaktadır. Başka bir deyişle çalışmamızda ifade edildiği gibi şeffaflık, enformasyon ve sürekli görünür olma zorunluluğu; insanın içinde kendini özgür olarak hissettiği yeni bir tahakküm biçimi oluşturmuştur. Bentham'ın panoptikonu gözetleme temelinde tasarlanmış bir tecrit modelidir. Foucault'da ise modern toplumda gözetlemeyi ya da sürekli kontrolü ifade eden iktidar biçiminin metaforudur. Foucault'ya göre birey fabrika, okul ve hastane gibi modern kurumların gözetimi ve kontrolü altındadır (Çaycı & Çaycı, 2016, s. 165). Ağlarda ise bireyler şeffaf bir toplumda başka bir deyişle şeffaf bir hapishane de hapsolmüştür. Ağlar üzerinde gerçekleştirilen eylemlerin bıraktığı dijital izler veri olarak kullanılmakta ve bu veriler ışığında insanlar gözlemlenebilmekte ve kontrol edilebilmektedir. Şeffaflık, sınırsız özgürlüğü ve iletişimi ifade ederken, aslında toplum bu sınırsız özgürlük ve iletişimle tam kontrol ve gözetim toplumuna dönüşmektedir. Disiplin toplumlarında, panoptikonda insanlar birbirlerinden ayrı bir şekilde tutularak iletişime geçmelerine izin verilmezdi. Teknolojinin gelişimiyle günümüz panoptikonunda

insanlar iletişim halindedirler ve kendilerini isteyerek göstermektedir. Özgürlük adı altında aslında panoptikonla işbirliği sağlanmaktadır ve insanlar kendiliğinden kendilerini panoptikona teslim etmektedir. Dijital enformasyon teknolojisiyle gözetim iletişim üzerinden gerçekleştirilmektedir. İletişimin yoğunluğu ve hızı gözetimin verimliliğini belirlemektedir. Bu bağlamda cep telefonları özgürlüğü ve iletişimi sömüren önemli örneklerdir. Paradoksal olarak iktidar egemenliğini özgürlük üzerinden sağlamaktadır. Tahakkümün kusursuzluğu özgürlüğün ve gözetimin bütünleşmesiyle ortaya çıkmaktadır (Han, 2022c, s. 10). İnsanlar içsel olarak ihtiyaç hissederek kendilerini teşhir etmektedirler ve yeniden üretmektedirler. İnsanların her şeyi açığa vurmaları ya da ortaya koymaları ve gizliliğin ortadan kaldırılmasıyla yaşanan zihinsel dönüşüm özgürlüğü sömürmektedir. Bu durum dış baskının sonucu değildir, aksine insanlar kendiliklerinden bu durumu arzularlar ve sistemin gerektirdikleri doğrultuda mükemmelliğe ulaşma neticesinde özel alanlarını ışıklandırır ve herkese açık hale getirirler.

Unutulmaması gereken şey, şeffaflık toplumun tüm katmanlarına ve süreçlerine yayıldığında, onları köklü bir değişikliğe uğratarak kendini şiddet olarak göstermeye başlamasıdır. Dilin spamlaşması, anlamın bolluğu, sürekli haber olumluluğunun şiddetini ifade eder. Bu şiddet türünün kendini ötekinde gösteren bir sahibi yoktur. Şiddet anlamını sadece aşırı olumsuzluktan değil, aşırı olumluluk halinden de almaktadır. Olumluluk şiddetinin sonuçları olumsuzluk şiddetinin sonuçlarına göre daha tehlikelidir çünkü hem gönüllü olarak bu şiddet türünün bir parçası olunur hem de bu bağlamda olumluluğu nedeniyle her türlü tepki de önlenmiş olunur. Günümüz başarı ve performans odaklı öznesi kendi iktidarının tutsağıdır. Kendi dışında bir iktidar yoktur ve özgürdür ama bu özgürlükte dış baskı yerini içerdeki basınca bırakmıştır. İçerdeki basınç ise şiddetin yoğunlaşarak artması nedeniyle kendini depresyon olarak yansıtmaktadır. Bu durumda şiddet dışardan değil içerden insanın kendine yönelttiği bir şiddettir. Şiddet içselleştirilmiştir ve görünmez bir hale gelmiştir (Han, 2021, s. 10-11). Şiddet ötekinin olumsuzluğunun yokluğunda insanın kendededir.

Eğer Bentham'ın panoptikonu ve günümüzde geçerli olan dijital panoptikonu birbirleriyle karşılaştırırsak bazı belirgin farklılıklar görürüz. Dijital panoptikonda Bentham'ın panoptikonunun aksine merkez ve çevre ayrımı yoktur, dijital panoptikon tek bir merkezden gözlemlenmiyor olması ölçüsünde perspektiften yoksundur, optik olmaksızın çalışmaktadır ve gücünü bu yoksunluktan almaktadır. Perspektiften yoksun ışığa boğma, perspektife dayanan gözetlemeden daha etkilidir. İnsan artık her taraftan ışık altında, saydamlaşmıştır. Günümüzde Bentham'ın panoptikonundaki yalıtılmış mahkûmların yerini birbirleriyle sürekli ilişki halinde insanlar almıştır. Tam gözetim tüm insanlar tarafından bilinmekte ama yaydığı özgürlük yanılsamasıyla onaylanmaktadır. Bentham'ın panoptikonunda görülen yalıtılmışlık yerini herkesin birbiriyle ilişkide olduğu bir

ortama bırakmıştır. İletişim bu yeni başka bir deyişle dijital panoptikonda hiperleşmiştir çünkü insanlar şeffaflaşma yolunda diğer ağ sakinleriyle iletişim kurarak kendilerini teşhir etmekte ve kendilerini gözetimin bir parçası olarak sisteme eklemektedir.

Şeffaflık toplumunda kişi kendi kendisinin efendisi olmuştur; çünkü hâkim olan mantık performans toplumunun mantığıyla aynıdır. Kişinin karşısında ona tahakküm kuracak bir merci olmayınca paradoksal olarak özgürlük de anlamını yitirmektedir. Performans öznesi kendi kendini sömürmektedir. İnsanın kendi kendini sömürmesi, ötekinin sömürmesinden daha verimlidir. Özne özgür olarak kendinin oluşturduğu tahakküme kendini tabii kılmaktadır. Kontrol toplumunun ya da dijital panoptikonun temelinde bu tür bir özgürlük yatmaktadır. İnsan özgürce kendini ışıklandırmaktadır ve ötekinin ışıklandırmasına gerek kalmamıştır (Han, 2022a, s. 71). Sosyal platformlar kendilerini özgürlük alanları olarak sunsalar da, aslında panoptiğin yeni biçimleridir. İnsanlar gönüllü olarak kendilerini gözetlenmeye teslim etmektedir. Özgürlük kontrol edici bir güce dönüşmüştür diyebiliriz. Gözetleme özgürlüğe bir saldırı olarak değil, gözetlenenin kendini gönüllü bir şekilde teşhir yoluyla panoptikon bakışa sunmasıyla gerçekleşmektedir. Panoptikonun temel mantığında denetçi, kapatılanlarla ilgili bilgi sahibiyken; kapatılanlar, denetçi hakkında bilgi sahibi değildir. Bir bilgi asimetrisi söz konusudur. Amaç kapatılanların sürekli gözetim altında olduklarını içselleştirmeleridir. Böylece kapatılanlar iradelerini ortaya koyarak kendilerini gerçekleştirmez. Kapatılanlar sadece özgürlükten yoksun değildir, kendi yaşamlarını da düzenleme melekelerinden yoksunlaşırlar ve sürekli bir denetçiye ihtiyaç duyarlar (Bauman, 1997, s. 25). Ağlarda da aynı şekilde bilgi asimetrisi söz konusudur. Ancak dijital panoptikonun Bentham'ın panoptikonundan en önemli farkı insanları isteyerek gözetim altına girmeleridir. Bu bağlamda şeffaflık toplumu bir gözetleme toplumdur, yani herkes dijital hapisane de mahkûm olmuştur.

Sürekli uyum sağlama gayreti ya da optimizasyon standart, basmakalıp ve son derece yüzeysel ama homojen bir anlayışı üretmektedir. Ağ üzerinden insanın hayal kurması bile ağın sınırlı bir alan içinde ürettiği ihtiyaçlara göre düzenlenmektedir. Gençler hayal kurmaları yerine artık ağlar üzerinden platformlarda yaratıcı olmaları yönünde motive edilmektedirler. Hayal kurulacaksa da bu durum ağlar üzerinden başka bir deyişle ağların kontrolü altında olabilmektedir. Ağların zaman ve mekânı yok etmesinin sonucunda insanlar arasında sosyal bağlarda silinmektedir. Ekonomik altyapıya kapalı olan tüm ilişkiler değersizleşmektedir. Tüm veriler ses ve ışık olarak düşüncenin içine yerleşmektedir. Derinlemesine düşünme unutturulmaktadır ve insan düşünsel olarak sistemle uyumlu bir şekilde gündelik yaşamını düzenlemektedir. İnsanların toplumsallaşması her geçen gün zorlaşmaktadır. Herkes kendini özgür olarak addetmekte ancak kalıcı ilişki kuramamaktadır. Sistem insanın kalıcı ilişkilerini ve bu ilişkilere olan özlemini enformasyonun hızı ve yoğunluğuyla unutturmaktadır ve insanı yeniden üretmektedir.

Endüstriyel kapitalizmin tahakküm biçimi disiplin rejimidir. Beden makineye dönüşmüştür. Disiplin üzerine kurulu iktidar, insanın bedenine hükmeder, sistemle uyumlu uysal bedenler üretirdi. Eğitim insanları çalışan hayvana dönüştürmesi için kullanılırdı. Günümüzde ise enformasyona dayalı iletişim esnekliği de beraberinde getirmiştir. Bugün toplumda katı kurallar yerini insanın potansiyelini artırma ve başarıya ulaşma temelinde özgürlüğe bırakmıştır. İnsanın kendini ve sonucunda sistemi yeniden üretiminde, önündeki tüm engeller kaldırılmıştır. Uysal olma durumu başka bir deyişle itaat etme yerini özgürlük alanında kendini ve sistemin yeniden üretiminde sınırsız performansa ve sürekli optimizasyona bırakmıştır. Biyopolitik rejimde beden, üretim ve gözetim mekanizmalarıyla disipline edilirdi. Şeffaflığın bir ideoloji haline geldiği enformasyon toplumunda ise insan disiplin rejiminden bağımsızdır.

Modern öncesi egemen rejimlerde iktidarın ihtişamı gösterinin kendisidir. Tahakküm bu ihtişamın içinde kendini gerçekleştirirdi. Kamusal alan bir sahneye dönüşür ve iktidar kendini gösteriye dönüştürerek tahakküm kurardı. Modern disiplin rejimlerinde gösteri yerini gözetime bırakmıştır. Başka bir deyişle teatral görünürlük yerini bürokratik gözetime bırakmıştır. Burada modern öncesinde görünür olan iktidarken ya da yönetenlerken, modern dönemde yönetilenler görünür olmaktadır. İnsanlar sürekli ışık altında, görünür haldedir başka bir deyişle kendilerini teşhir etmektedir. İnsanlar gözetlendiklerini hissetmeleri gerekir ki panoptikon amacına ulaşabilsin. Bu görünürlük ya da gözetlenme bilinçli oluşturulmalı ve içselleştirilmelidir.

Özgürlüğün Sonu

İnsanlar özgürlük adı altında sosyal platformlarda eğitilerek birer tüketiciye dönüşmektedir. İletişimin algoritma üzerine kurulu olması iletişimi demokratik olmaktan uzaklaştırmıştır. Ayrıca internetin algoritmik kişiselleştirmesi, söylemi de ortadan kaldırmıştır (Han, 2022c, s. 30). Filtreler kullanıcının istediği enformasyonu sağlamaktadır ve uygun dünya görüşlerini seçtirerek sunmaktadır. Kişi kendi benî içinde hapsolmektedir. Başka bir deyişle insanlar kendileri için özel olarak hazırlanmış dış dinamiklerce yönlendirilmeye başlarlar (Dolgun, 2004, s. 64). Böylece insanın düşünceleri, görüşleri daha dar alanda sınırlandırılmış olmaktadır. Arama sonuçları ve haber akışlarının kişiselleştirilmesi ya da filtrelenmesinin yanı sıra insanların birbirlerinden kopması ve ötekinin kaybolması birbirleriyle ilişkilidirler ve insanı düşünsel olarak dönüştüren en önemli unsurlardır.

İletişimsel rasyonalitenin karşıtı olarak dijital rasyonalite söylemin olmadığı rasyonalite türüdür. İletişimsel rasyonalite için nedenselleştirme ve öğrenme gereklidir. Rasyonel olan eleştiriye açıktır ve gelişim içindedir. Nedenini bulmak ise insanın öğrenme becerisiyle ilgilidir. Rasyonaliteyi tanımlayan ve geliştiren hataların varlığıdır ve hipotezlerin çürüme olasılığıdır. İnsanı geliştiren hatalardan ders çıkarma ve düzeltme motivasyonudur. Ancak yapay zekâ sayıları kapsamaktadır ve hesaplamalar yapmaktadır. Hipotezde ortaya konan argümanların yerini algoritmalar

almaktadır. Algoritmaların sürekli geliştirilmesinin sonucunda bilgisayar kendi hatasını kendi içinde çözümlenmektedir. Dijital rasyonalite söylemsel öğrenmenin yerine yapay zekâyla öğrenmeyi getirmektedir (Han, 2022c, s. 39). Bu durum rasyonel insanın sonlandığını ifade etmektedir. Yapay zekânın sunduğu veri analizleri, söylemin oluşturduğu kamuoyunu yok ederek, kendi hegemonyasını oluşturmaktadır. Enformasyon, toplumda anlatıyı sonlandırmış ve her şeyi sayılara çevirerek, hesaplanabilir hale getirmiştir. Beş duyumuzla verili olan gerçeklik sona ermiştir. Yeni gerçeklik veri üzerinde şekillenmektedir. Veri, verili olanın arkasında, verinin arkasında başka bir gerçeklik veremez, ideolojiden yoksundur. İnsanlar yalnızlaşmıştır, kitle toplumu sonlanmıştır, insanlar sadece dijital sürü halinde yaşamaktadırlar. Eskiden suçluların profili vardı bugün herkesin bir profili var ve enformasyon toplumu insana bu profiller üzerinden tahakküm kurmaktadır.

İçinde sınırsızlığı barındıran yapabilme özgürlüğü, içinde sınırlılığı barındıran yapmalısından daha zorlayıcı ve baskıcıdır. İnsan özgür bir özne olarak gerçekleştirilmesi gereken bir projeye dönüşmüştür. Kendini sürekli icat etmeli ve tasarlamalıdır. Kendisine tabii olunan ya da mutlak bir güç olarak özne sonlanmıştır. Başarı ve performans odaklı toplumda özne özgürdür ve kendi kendinin efendisi olarak, sistemde var olmak için kendinin pazarlamacısı ve girişimcisidir. Özne kendini sürekli optimize etmek ve görünürlüğünü maksimum seviyeye çıkarabilmek için kendini özgür bir zorunluluğa bırakmaktadır. Bu zorunluluk aslında ötekinin hegemonyası olmadan insanın kendi kendini sömürmesidir. Özgürlük bir şiddet sarmalı içinde kişiyi hem efendi hem de köle yapmaktadır. Homo liber olarak sahneye çıkan yeni özne aslında bir homo sacer'dir. Herkesin homo sacri'ye dönüşmesi başarı ve performansın getirdiği büyülenme halidir diyebiliriz. Kendini özgür hisseden homo liber kendisini homo sacer yapmaktadır (Han, 2021, s. 131). Becerebilirsin düşüncesi performans öznesinin en büyük baskı kaynağıdır. Bu baskı özgürlük içinde gerçekleştiğinden görünmezdir. Neo-liberalizm tahakkümcü yapısını, öznenin kendini tabii olan özne olarak değil, icat edilecek ve tasarlanacak bir proje olarak düşündüğü sözde özgürlüğün kamuflajında gerçekleştirmektedir. Kişi artık tek başına suçludur, suçlayacak kimsesi yoktur.

Neo-liberal düzende kişinin başkalarıyla amaçsız ilişkilere girmesi beklenmez, her girişimcinin kurduğu dostluk mutlak çıkar birliği gerektirir. Ancak özgür olmak Marx'ın da söylediği gibi diğer insanlarla birlikte yani topluluk içinde gerçekleşir. Bireyselliğin ötesindedir. Özgürlük insanın kendini diğerleriyle birlikte gerçekleştirdiğinde anlam kazanmaktadır. Bireysel özgürlük aslında sermayenin özgürlüğüdür. Özgür olan birey değil sermayedir. Özgürlük sermayelerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerin tümüdür. Başka bir şekilde ifade edersek sermayenin özgür rekabet üzerinden başka bir sermaye olarak kendisiyle ilişki kurması ve kendini üretmesidir. Özgürlük sistemin getirdiği bir yanılsamadan ibaret olmuştur. (Han, 2022d, s. 13). Bireysel özgürlük sermayenin özgürlüğü demektir.

Neo-liberal düzende iktidar teknikleri görünmezdir ve bu yüzden özne kendini özgür olarak düşünmektedir. Engellemek yerine optimizasyon sağlanır. Boyun eğdirmek yerini bağımlılığa bırakmaktadır. İktidar özneyi karşısına almak yerine, onun yanında olduğunu hissettirmektedir. İktidar öznenin ruhuyla sürekli iletişim halinde anlam üretmektedir.

Büyük veri ve yapay zekâ, bilinçli eylem alanının arkasında aktörün kendisinden gizlenen bilinçdışını ortaya çıkaran dijital bir büyüteci ifade etmektedir. Büyük veri ve yapay zekâ enformasyonun davranışı bilinç eşliğinin altında bir seviyede etkilenmesini sağlamaktadır. Enformasyon rejimi bilinçli eylemlerden önce gelen düşünüm öncesi heyecana dayalı davranışları ele geçirmektedir (Han, 2022c, s. 15). Duygu ve heyecan farklı kavramlardır. Duygu objektiviteyi temsil etmektedir, heyecan ise salt özneyi ifade etmektedir. Duygu bir anlatıya sahiptir, hedefi yoktur ve mekâna ait olarak eylemden bağımsızdır. Duygunun süreye ihtiyacı vardır. Heyecan duygudan daha kısa bir zamansallığa sahiptir. Durum ifade etmez çünkü sürekli hareket halinde, dinamiktir, anlatsal değildir, boyutsuzdur ve mekânsızdır. Heyecan hedefe, eyleme yöneliktir. Kapitalizmin heyecanı manipüle etmesi, heyecanın hareketliliğinden, dinamikliğinden ve kolayca sömürülebilir olmasından kaynaklıdır. Duygu ise edimsel yönden yoksun olması nedeniyle kolaylıkla sömürülemez. Günümüzde heyecan neo-liberalizmle yakın ilişki içindedir. Performansı ve başarıyı artırmak amacıyla heyecan sistem tarafından kullanılmaktadır. Disiplin toplumunun akılcılık temelinde katılığı ve esneklikten yoksunluğu belirli bir zorlama içermektedir. Bu zorunluluk hali sonrası kişinin kendisini özgür hissetmesi sonucu heyecanlılık ortaya çıkar. Neo-kapitalizm özgürlük üzerinden heyecanın üretiminden faydalanır. Heyecan sistemin sağladığı özgürlük duygusu üzerinden üretilir. Sistemin özneyi özgür bırakarak sömürmesi bu şekilde gerçekleşmektedir (Han, 2022d, s. 53). Akılcılık ve heyecan karşıt kutuplardır. Akılcılık süreklilik, istikrar ve nesnellik içerir. Heyecan istikrarlı bir şekilde ortaya çıkmaz aksine sürekli durum değişiklikleri istemektedir. Performansın artırımı için gereken istikrarsızlık neo-kapitalist sistem tarafından üretilmektedir ve heyecan oluşturularak kişinin kendi kendini sömürmesi sağlanmaktadır. İletişimin hızı heyecanı canlı tutar ve heyecan insan üzerinde tahakküme yol açar. Akılcılık yavaşlık gerektirir, düşünmeyi zorunlu kılar. İnsanlar şeyleri değil heyecanlarını tüketir ve sonra bu heyecanlar sistem tarafından yeniden üretilir.

Disiplin toplumunda heyecan verimlilik yolunda akılcılığı dışarda bırakması dolayısıyla sorun olarak ele alınırdı. Makinelerle çalışmak için en uygun zaman heyecan ve duyguların dışarda bırakıldığı zamandır. Eskiden şirket yönetimlerinde istikrarlı, duygu ve heyecandan uzak rasyonel yöneticiler tercih edilirken günümüzde akılcılık yerini heyecana bırakmıştır. Yöneticiler artık çalışanlarından maksimum performans alabilmek için onları motive eden koçlara dönüşmüşlerdir. Heyecan yaratılmalı ve heyecan içinde yaşanmalıdır. Heyecan hareketi üretmektedir. Neo-liberalizm heyecan üretimine odaklanmaktadır çünkü insanı düşünce öncesi,

yarı bilinçli haldeyken etkilemek zorundadır. Farkındalık sınırından içeri girmeden başka bir deyişle düşünce oluşmadan ve sonrasında davranışa dönüşmeden heyecan üzerinden insan etkilenmelidir ki zihinsel olarak ele geçirilebilsin (Han, 2022d, s. 55). En başta özgürlük yanılması yaratılabilir.

Büyük veri insanın ruhunu etkileme ve düşünce öncesinde onu yönlendirmeyi mümkün kılan ve en önemlisi iktidar sağlayan bilgidir. Büyük veri insanın davranışlarını öngörebilmeyi mümkün kılmaktadır. Gelecek hesaplanabilir hale gelmektedir. İnsan kendini ölçülebilir, hesaplanabilir bir şeye dönüştürürken, aslında özgürlüğünü genişleterek kaybetmektedir. Büyük verinin en önemli sonucu insanın iradesini yok etmesidir. Büyük veri insanın henüz farkında olmadığı arzularını açığa çıkarabilir. Büyük veri İd'den sömürebileceği bir Ego oluşturabilir ve insanın eğilimlerinin bilinçdışı âlemine etki sağlayabilir. Bu bağlamda ruhun derinliklerine kadar inebilen ve onu sömürebilen psyche temelli bir iktidar düşünülebilir. Walter Benjamin'e göre film kamerası optik bilinçdışında olana erişebilir kılar. Yakın çekimde mekân, yavaş çekim de zaman genleşmektedir. Buradaki fark bilinç tarafından oluşturulan mekânın yerini bilinçsiz olarak oluşturulan mekânın almasıdır. Optik bilinçdışını sadece kamera ortaya koyabilir. Han'a göre büyük veri ve film kamerası arasında bir benzerlik oluşturulabilir. Veri madenciliği dijital büyüteç olarak insan eylemlerini büyütebilecek ve bilinç alanının dışında bilinçsiz olarak oluşturulan eylem alanına ulaşabilecektir. Büyük veri bilincin dışında kalan mikro-eylemleri görünür kılacaktır. Bu durum dijital bilinçdışı olarak adlandırılabilir (Han, 2022d, s. 72). İnsanların kitlesel tepkileri bilince ulaşmadan, diğer bir deyişle henüz eylem öncesi düşünce ortaya çıkmadan düzenlenebilecektir.

Sistem kendi çıkarları doğrultusunda insanlara seçenekler sunmaktadır ve insanlar bu seçenekler arasından özgürce seçimlerini yapmaktadır. Ancak özgürlük hissi yapaydır, sadece bir yanılısamadan ibarettir çünkü sistemin istediği sınırlı seçeneklerden seçim yapılabilmektedir. Zekâ sözde özgürlük ortamında seçim yaparken kullanılır. Ancak zekâ da sistemin sunduğu belirli seçimler yapılırken kullanıldığı için özgür değildir. Sistem aynı zamanda zekâyı da belirlemektedir. Günümüzde zor olan fikir belirtmemektir. Sistem herkesi konuşması, fikrini ifade etmesi yani kendisini ışıklar altında parlatması için zorlamaktadır. Yalnızlık ve susmanın özgür alanları kaybolmuştur. Başka bir deyişle şeffaflık ve enformasyon tüm engelleri düzleştirerek yok etmiştir. İnsan artık sustuğunda günümüzde görülmesi oldukça zor olan bir şeyi, gerçekten söylenmesi gereken şeyi ortaya koyabilir.

Sonuç

Şeffaflaşma enformasyonun akışının en hızlı ve yoğun bir şekilde sağlanabilmesi için her şeyin işlemsele maruz kalarak tüm farklılıkların yok edilmesi ve her şeyin aynılaştırılması eylemidir. İnsanların sistemle uyumlu olarak dönüşebilmeleri, şeffaflığın sonucu olan aynılaşmayı zorunlu kılmaktadır ancak yoğun ve hızlı enformasyon aynılaşmanın ya da şeffaflaşmanın

gerçekleşmesinde kilit rol oynamaktadır. Enformasyonun hızlı ve yoğun akışının sonucunda meydana gelen değişim aynılışma istikametinde şeffaflıktır. Şeffaflığın gerçekleşmesi enformasyonun hızı ve yoğunluğunu gerektirmektedir. Hız ileriye doğru hareketi çağırır, zaman anlara bölünür ve bir andan diğer ana geçilirken başlangıç ve bitiş zamanı arasındaki kısıklık başka bir deyişle çok fazla ve ardışık olarak yaşanan anlar zamanın çok çabuk aktığı izlenimini verir. Yoğunluk insanların derinlikli düşüncelerini sonlandırmaktadır ve düşünceyi yüze tutmaktadır. Şeffaflık ve enformasyonun yoğun ve hızlı akışı bütünsel olarak insanda bir kendinden geçme yaratmaktadır. Dönüşüm şeffaflaşma ve enformasyon akışının birlikteliğinde gerçekleşmektedir. İnsanlar sistemle uyumlu bir şekilde dönüşürken, bu iki kavram son derece önemli rol oynamaktadır. Çünkü bu kavramlar hız ve yoğunluk temelinde dönüşümü meydana getirirken insanın kendinden geçme hali aslında insanın bir yanılışmaya düşmesidir. İnsanlar gönüllü bir şekilde dönüşürken aslında özgürlük yanılışması içindedirler. Ağlar üzerinde özgürlüğü ifade eden seçimler aslında hesaplı, planlı algoritmaların sonucunda meydana gelen seçimlerdir. Algoritma temelli iletişim başka bir deyişle enformasyon akışındaki filtremeler ve kişiselleştirmeler insanın özgürlük kavramı altında yaptığı seçimlerin alanını daraltmakta ve sınırlandırmaktadır. Ötekini olmadığı bir dünyada düşünce belirli bir alanda hapsedilerek sistemle uygun bir hâle getirilmektedir. Sistemin insanlara sunduğu özgürlükte düşünme yerini dijital rasyonalite temelinde yapay zekâyâ bırakmaktadır. İnsanlar yaptıkları seçimlerle aslında manipüle edilmektedirler ve belirli duygularını rasyonelleşme temelinde kaybetmektedirler. Artık insanlar hayal kuramadığı gibi arzu, tatmin, arkadaşlık, güven gibi kavramlarda dönüşerek sistemin tamamlayıcısı olmuşlardır. En önemlisi yaşam birliktelik, yüz yüze ilişkiler, gündelik rutinler gerektirir ve içinde yanılışmaları barındırır. O zaman hayatın canlı olduğunu anlarsınız. Ancak insanlar artık canlı değildir. Ağlar üzerinde yaşam günlük yüz yüze ilişkilerin gerektirdiği canlılığı sağlayamamaktadır. Ağlar üzerinden akan enformasyon temelinde insanın düşünmesine gerek kalmamıştır. İnsan enformasyonu değil enformasyon insanı üretmektedir. Anlatı sonlanmış ve her şey hesaplanabilirlik ve kontrol üzerinden gerçekleştirilmektedir. Şeffaflık ve enformasyon insanı sistemde sürekli görünür kılmaya yani gönüllü olarak kendini ışıklar altında göstermeye mecbur bırakmaktadır. Gizli olan her şeyin açığa çıkarılması bir teşhir eylemidir ancak sistem bu durumu her şeyin optimize edilmesiyle açıklamaktadır. Gizli olan açığa çıkmalı ki şeffaflaşma ve enformasyon kendini gerçekleştirebilsin. Şeffaflaşma, enformasyon ve insanın kendini teşhir etmesi bir arada düşünüldüğünde, insanların içinde gönüllü bir şekilde yaşadıkları, duvarları olmayan bir hapisaneyi tahayyül edebiliriz. İnsanları bir birine bağlayan zincir iletişim ağlarıdır ve bu hapisane de kimse görünmez olmak istememektedir. İnsanlar gönüllü olarak sürekli olarak görünmek istemektedir. Gündelik yaşamın devam ettirilmesinde akıllı uygulamalar, arama motorları, sosyal platformlar önemlidirler çünkü bu araçlar aynı zamanda gözetim araçlarıdır. Ancak insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek ve rutinlerini sağlamak amacıyla bu gözetime kendilerini teslim etmek ve ayrıca içselleştirmek zorundadır. Bu gözetimde yapılan seçimler ise insanlara özgürlük olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda hem sistem hem de sistemi yeniden üreten insanlar görünürde mutlu bir

beraberlik içindedir. Mutluluğun görünürde olmasının nedeni insanlar gülümsemektedir ama neden gülümsediklerini bilmemektedir. Optimizasyon ya da hayatın canlı olduğunu ifade eden yanılışmaların yok edilmesi başka bir deyişle aşırı olumluluk insanın direnç göstermesini engellemektedir ve insan kendi kendinin efendisi olarak kendi performansını daha fazla görünür olmak için artırmak istemektedir. Bu istenç ise dış ses olarak değil iç ses olarak kendini ifade etmektedir ki bu aslında sistemin insanlar üzerinde kurduğu bir tahakküm biçimidir. Bu tahakküm biçimini benzersiz yapan ise sistemin sunduğu özgürlük yanılışması içinde gerçekleşmesidir. Ağlarda bir araya gelen insanlar kendilerini teşhir ederek şeffaflaşmakta ve enformasyon yayarak bir gözetim ağı hem oluşturmakta hem de onun bir parçası olmaktadır.

Extended Abstract

The globalization of the economic sphere with the development of communication systems, in other words, the economy's production and development of itself culturally and socially through networks, has digitalized capitalism. Communication technologies and networks play an important role in the mutation of capitalism into neo-capitalism and shaping new lives.

Digital communication technologies, which are effective in the reproduction of daily life, enable major global capitalist powers to expand and develop their spheres of power. While a significant portion of people produce themselves with digital tools, they actually turn into consumers compatible with the system. While people realize their existence through networks by consuming, they are rapidly becoming artificial and different in the constant formation. In this context, the necessity of unlimited access, production, circulation and consumption integrates capitalism and networks within the same cultural structure. While the development of digital technologies makes people dependent on technology, it also intensifies their supervision and control. Over time, technology disappears and people become attached to tools, thus people are transformed by external intervention and the spontaneity of behavior is destroyed. Autonomy has been replaced by automation of adaptation to the system. Social relationships are created and carried out through clicks on social platforms. All emotions and feelings can be expressed with a click. The fact that face-to-face mutual communication is replaced by artificial relationships established through networks on platforms also artificializes and operationalizes emotions, in other words, makes them manipulable through networks.

While global American companies encourage people's access to the internet under the name of freedom, they actually eliminate time and space limitations for consumption purposes. People come under surveillance and control in proportion to the time they spend on networks, and society is shaped. While people create themselves in the system by using networks, they actually create the power of companies over themselves. The system allows people to first connect to a network and then spend time on the network. For this reason, the concepts of democracy and freedom are put into circulation through communication technologies so that people can access information over the network, and people make sense of

themselves on the network by defending freedom and democracy, in other words, by thinking that they live in a free and egalitarian environment. In this direction, the understanding of freedom acquires a different meaning and turns into a positive result brought by the system. However, the system creates the illusion of freedom by using communication technologies.

With the digitalization of communication technologies and networks taking over all levels of life, people can no longer stay out of the network. Life in networks takes place before everyone's eyes. The development of technology gives people unlimited freedom through digitalization and networks, but in fact unlimited freedom turns into a complete control and surveillance mechanism. The system forces people to be transparent and to expose themselves or make themselves constantly visible, so that people will willingly submit themselves to surveillance as they make sense of their own existence. In the control society, it manifests itself with the pressure coming from within the person instead of external pressure. The fear of losing private and intimate space has now been replaced by the need to expose. When success and performance are the determining factors in society, freedom has turned into self-exploitation.

The transparent society that the system presents, the rapid and intense flow of information and the constant visibility of people, imprison people in an environment of constant surveillance and control, rather than bringing unlimited freedom. Consumer society does not need any boundaries because everyone is part of the panopticon. All social platforms, especially Instagram, Facebook and Digital traces left on networks provide greater transparency than one can have towards oneself. Freedom and the panopticon are intertwined.

In this context, the study will first try to explain how transparency and the flow of information limit people's freedom or create the illusion of freedom. Afterwards, it will be tried to reveal that people's effort to make themselves constantly visible actually produces the voluntary prisoner of the digital panopticon in connection with transparency and the flow of information. Thus, for the sake of transparency, it will be shown that freedom is just an illusion in a society where everyone is essentially the same, and that people live under more domination than before, but the reasons why they cannot realize this situation intellectually will be shown on the basis of networks in relation to the development of technology.

Kaynakça

- Ackoff, R. (1996). On learning and systems that facilitate it. *CQM Journal*, 5(2).
- Akıncı, V. (2005). Enformasyon iletişim teknolojileri: Gelişimi, doğası ve ahlaki konular. *Yeni Düşünceler*, 1(1), 125-136.
- Baudrillard, J. (2004). *Tam ekran*. (B. Gülmez, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Bauman, Z. (1997). *Özgürlük*. (V. Erenus, Çev.). Sarmal Yayınevi.
- Brown, J. S. & P. Duguid. (2002). *The social life of information*. Harvard Business School Press.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür, ağ toplumunun yükselişi Cilt 1*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2007). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür, binyılın sonu Cilt 3*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2020). *İnternet galaksisi: İnternet, iş dünyası ve toplum üzerine düşünceler*. (T. A. Hasdemir, Çev.). Phoenix Yayıncılık.
- Crary, J. (2023). *Yeryüzü yakılıp yıkılırken*. (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Çaycı, A. E. & B. Çaycı. (2016). İletişimin dijitalleşmesi: Dijital gözetim ve mahremiyet. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(2), 157-169.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim toplumunun yükselişi: Enformasyon toplumundan gözetim toplumuna. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 55-74.
- Foucault, M. (2000). *Büyük kapatılma*. (I. Ergüden ve F. Keskin Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Han, B. C. (2021). *Şiddetin topolojisi*. (D. Zaptçioğlu, Çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022a). *Şeffaflık toplumu*. (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022b). *Eros'un ıstırabı*. (Ş. Öznur, Çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022c). *Enfokrasi*. (M. Özdemir, Çev.). Ketebe Yayınları.
- Han, B. C. (2022d). *Psikopolitika*. (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2023). *Palyatif toplum*. (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, David. (2014). *Postmodernliğin durumu*. (S. Savran, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *On yedi çelişki ve kapitalizmin sonu*. (E. Soğancılar, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Kalseth, K. & S. Cummings. (2001). Knowledge management: Development strategy or business strategy? *Information Development*, 17(3), 163-172.
- Knoke, W. (1996). *Bold new world*. Kodansha International.
- Kumar, K. (1999). *Çağdaş dünyanın yeni kuramları: Sanayi sonrası toplumdan post-modern topluma*. (M. Küçük, Çev.). Dost Kitabevi.
- Stratton, J. (2002). *Siberalan ve kültürün küreselleştirilmesi*. *Cogito Dergisi*, (30), 85.
- Tenner, E. (1997). *Why things bite back: Technology and the revenge of unintended consequences*. New York: Vintage Books.
- Timisi, N. (2016). *Dijital*. Kalkedon Yayınları.
- Ural, Ş. (2012). Enformasyon kavramı üzerine. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(3), 536-547.
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon bombası*. (K. Şahin, Çev.). Metis Yayınları.
- Yengin, D. (2012). *Yeni medya ve dokunmatik toplum*. Derin Kitapevi. 674-692.
<https://doi.org/10.25287/ohuibf.1230547>